

Alexandru Boboc

Formă și valoare. În orizonturile filosofiei culturii, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2005, 176 p.

Lucrarea se înscrie între cărțile rare care răspund nevoii unor noi abordări teoretice și demersuri metodologice, ca și „unor noi cerințe ale vieții și ale noii istorii“. Perioada actuală — „intrarea într-o nouă epocă a istoriei universale“ —, desfășurată într-un context al dificultăților vieții spirituale, „de fapt al crizei lumii contemporane“, este diagnosticată ca necesitând reașezarea culturii și civilizației printr-o reconsiderare a creației valorice. Regăsirea culturii și a găsitorului pentru valoare și creație valorică este considerată drept o nouă cale „de echilibrire... din situația de criză“. Prin această prismă, „situarea în adevar și valoare și în orizontul conștiinței valorilor“ circumscrie una dintre exigențele regenerării morale și ale normalității. În acest scop lucrarea oferă o regrupare a problematicii esențiale a filosofiei culturii funcție de tema creației și operei. În atingerea acestor finalități ale abordării, sensul, stilul, valoarea — ca „permanențe ale vieții culturale“ și ca „forme ale universalității în cuprinderea acesteia“ — reprezintă doar cadrul de sistematizare. Întrucât creația și „opera de ariă“ (ca realizare valorică) sunt înțelese ca „întâlnire fericită“ între dimensiunea sensului, stilului și valorii, situarea lor în perspectiva filosofiei culturii este prezentată, deopotrivă, ca întâlnire complexă și semnificare a abordărilor teoretice ale stilisticii și filosofiei stilului, esteticii și filosofiei artei, filosofiei operei, filosofiei valorii și antropologiei filosofice.

Lucrarea consacră capituloare separate, în ordine, relației dintre cultură și istorie și disputei în jurul „istorismului“, stilului și stilurilor — stilisticii și filosofiei stilului (îndeosebi contribuțiilor datorate lui Nietzsche, Spengler și Blaga), sensului și valorii și disputei în jurul „autonomiei“ valorilor. Un capitol aparte este dedicat creației și operei, filosofiei operei ca resemnificare a ontologiei operei prin „întoarcerea către subiectivitate“, către „forma de cuprindere (în modelare) a omului demisurg“ care, prin „obiectivarea forțelor sale creatoare“, își asumă mediul ambient ca „lume“. Prin formă — care „vine, contextual (limbaj, operă, acțiune etc.) ca Idee“ — este analizată „fixarea creației într-o determinare absolută, unică“, forma delimitând „perceperea și comportamentul creatorului“ și, deopotrivă, „obiectivarea“ operei și cuprinderea ei în cultură. În capitolul final al cărții, opera ca „lume“ în „diferență ontologică“, opera în forma „creației de artă unică“ este reflectată ca „insertie a unui orizont intențional“, deosebit radical de orice orizont (real, imaginar) întrucât „se deschide“ numai valoric, nu prin limitele «privirii» efective a celui ce

instituie“. Autorul precizează — într-o rafinată formă stilistică, ilustrativă pentru întreaga lucrare — „lume“ înseamnă, mai mult decât lume a interpretării („lume posibilă“), modalitate de a fi (de un inedit nivel) prin ieșire din orizontul și timpul concret și punerea acestora în forme ale universalității: intenționalitate și temporalitate, intenționalitate și valoare. Acestea vin odată cu opera creată, dar ele însă nu sunt create, ci «sunt», pur și simplu prin modul de a fi uman și al lumii umane“ (p. 174). După aprecierea autorului, o astfel de „lume“ dobândește forță de model și de modelare sub specia sensului și a valorii, sub specie aeternitatis.

Metodele considerate de eficacitate în acest demers (de fapt, un „pluralism metodologic sui-generis, atât de adecvat (și cuprinzător) pentru orice construcție teoretico-metodologică modernă“) au fost analiza semantică-logică, descrierea fenomenologică, hermeneutica. Opiniunea autorului este metoda fenomenologică („modalitatea fenomenologică-hermeneutică“), lucrarea însăși constituindu-se într-o teorie fenomenologic-hermeneutică, ca rezultantă a unei abordări fenomenologic-ontologice. În această perspectivă, „demersul complex“ al înțelegerii unei opere reuneste, ca esențiale, „laturile fenomenologică-hermeneutică și ontologică“ (p. 94), aplicarea metodei la studiul artei aflându-și terenul adecvat în forma „analizelor filosofice“. Fenomenologia este considerată și ca „înnoire radicală în stilul creației moderne“, ca „ruptură de tradiție“ care, în formularea lui H. Reiner Sepp, se orientează „împotriva concepției despre realitate a secolului al XIX-lea, îndeosebi împotriva naturalismului și istorismului“, a tendințelor „de a reda realitatea în întregime, de a o copia“ situând „laolaltă reprezentarea și reprezentatul“, nu „îmaginea realității“ (p. 156). În această conotație, ea apare drept critică (fenomenologică) a „conștiinței-copie“ și drept proiecție a „conștiinței intenționale“ ce permite „orientarea către ceea ce este obiectiv“, către realitate „așa cum este ea sesizabilă“, nu așa cum „apare ea indirect, în imagine, în simbol, în formule, în conceptul dedus, în convenție“.

Creația și opera ca „realități culturale“ și ca „lume în diferență ontologică“ în perspectiva sau „orizontul“ filosofiei culturii sunt tratate atât teoretic-general, cât și în realizările de referință ale culturii române: *Miorița*, poeta eminesciană, sculptura lui Brâncuși. „Lumea mioritică“, o „lume“ exemplară pentru instituirile valorice și matricea stilistică a spiritualității românești, este apreciată ca „istorie a

împlinirii umane în spațiul culturii, în universul acestora... „,o intenționalitate sui-generis, sesizabilă în forma-orizont a temelor ei și afirmată unitar prin modalitatea de structurare valorică a unei spiritualități (și a unui comunitate istorico-culturală)“ (p. 104). Astfel, „lumea“ minoritică este „reală“, „este realitate culturală numai prin semnificația ei pentru viața umană a unui context istorico-cultural și spiritual determinat... prin modul în care instituirea valorică fundamentală (obiectivarea omului prin creație) a avut sansa unei afirmații exemplare“ (p. 106). „Adâncimea ideatică“ („mesajul esențial“) și frumusețea poetică ale *Mioriței* sunt interpretate ca purtătoare ale unei „lumi“ în care omul și valorile cardinale ale împlinirii sale consacră rolul hotărâtor al voinței și libertății umane.

Studiul creației eminesciene, menit să reflecte sensul temeiurilor „plasării“ lui Eminescu între „titani“ culturii universale“, de fapt, ale situației „prezenței sale, prin însăși forma lingvistică proprie a instituirii valorice, în harta universalității“ (p. 131), îl relevă pe poetul-filosof, îndeosebi coordonatele temporale și spațiale ale „modalităților de asimilare și reinstituire a lumii monadologice“ de sorginte leibnizeană, coordonatele singularității și ale opoziției etern-efemer, nu printr-o simplă transpunere, ci printr-o „înfăptuire întrutotul inaugurală, prin exem-

plaritatea ...purtând pecetea unui stil unic, ireiterabil și inimitabil...“ (p. 152). Calea de interpretare fenomenologică-hermeneutică este aplicată și artei brâncușiene, situabilă dincolo de orice „iconicitate“, dincolo de ceea ce, în expresia lui Cassirer, este considerat a fi „o cheie pentru natura omului: simbolul“. „Cotitura spirituală“ (în conotația pe care i-o confere Kandinski la începutul secolului), legată de „natura exterioară“, de „formele“ zămislite pornind de la ea, de „libertatea de a le modifica“ și de culorile ce li se pot conexa prin „apelul categoric al necesității interioare“, este prezentată în cazul lui Brâncuși ca respect pentru „formele pure“, pentru geometrizarea obiectului și perspectiva multiplă, pentru „căutarea nemijlocitului“ ca expresie a „apropierii“, pentru „fință vie a materialului ca atare, cu iminențele sale virtuți rostitoare“ (p. 169), pentru „simplitatea totalizatoare“ ce realizează „în fond, începuturi arhetipale“.

Perspectiva filosofică de amplă respirație reflexivă — în spiritul în care autorul, profesorul Alexandru Boboc, a publicat numeroase lucrări și a contribuit la formarea multor generații de studenți —, marchează definitoriu interpretarea fenomenologică-hermeneutică a creației și operei și, prin aceasta, reprezintă o contribuție de referință în dezbaterea actuală a temei.

Gabriela Tănăsescu

Ion Goian

Leo Strauss. Arta de a scrie / Itinerarii de lectură, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2005, 177 p.

Secretul filosofiei politice

Omul modern vrea să stăpânească hazardul *acum și aici*, dar distanțându-se de origini, de primordialitate și de eternitatea sa, el este acaparat de filosofia politică. Iar acesta este doar o parte a secretului. Pentru a descifra cât mai mult din zona filosofiei politice, soluția este să descorepi urmele lăsate de „idealul antic în conștiința umană“⁴¹. Un material bogat orchestrat și „lecturat“, această lucrare deschide perspectivele neoconservatoare asupra filosofiei politice pentru un public larg. Prin accentul pus pe idei bine capturate și informație diversificată, lucrarea acoperă o zonă de mare importanță în filosofia politică din zilele noastre atât în plan universal, cât și, mai ales, în România.

Carteau conturează universul de exegeză a filosofiei politice descris de către Leo Strauss, printre-lucrare structurată astfel: un argument, zece capitole, un „excursus“, bibliografie și index. Argumentul autorului este clar. Explorând căte ceva din acribia de cearnicară vădită în lecturile aplicate anticilor, în lecturile pe care Strauss le face lui Hobbes, Machiavelli etc., cititorii vor fi totodată încercați și îmbogătiți

prin expunerea la astfel de texte, niciodată neutre, mereu solicitante.

Fiecare dintre capitolele lucrării reprezintă o lecție esențială de filosofie politică. Aici le voi parcurge, prezentându-le punctate doar prin scurte comentarii. Capitolul întâi explorează erudiția lui Leo Strauss, sub titlul *Între Socrate și Protagoras*, investigând în același timp și problema modernității ca rezultat al eșecului idealului clasic de virtute în filosofia politică. Modernitatea este o acomodare cu un *hubris* colectiv, adică tot ceea ce ne face adaptări la o lipsă colectivă de înțelepciune. Capitolul al doilea, *Repere biobibliografice*, este important pentru încadrarea autorului în epocă. Amănuntele care îi urmează riguros viața și opera se completează și cu alte detalii cum ar fi cele legate de curajul lui Strauss de a se detășa de prejudecățiile și de traseele intelectuale prescrise. Spre exemplu, aflăm cum carteau sa despre Maimonide, *Philosophie und Gesetz*, apărută în 1935 la editura Schocken, în Berlin, a fost considerată de către Walter Benjamin periculoasă pentru autorul ei, în sensul că îi anulează autorului posibilitatea de a mai fi recomandat la catedră la Universitatea din Ierusalim.

Iudaismul modern rămâne de interes pentru autor, dar fără precauțiile unui sionism politic sau religios în mod excesiv, cum se vede și din textele grupate alături de studiile consacrate lui Spinoza în *Le testament de Spinoza*.

Ion Goian surprinde aceste aspecte, și altele, în capitolul cu același titlu. Capitolul patru este unul dintre cele mai interesante din lucrare. În *Persecuția și arta de a scrie* el interpretează lucrarea cu același titlu semnată de Leo Strauss, identificând aici o revoluție în interpretarea textelor de filosofie politică, într-o manieră complexă, evitând reducționismele, în spiritul unui „manual de ezoterism al textului filosofic”. În acest spirit interpretativ complex trebuie înțelese citatele celebre și deconcertante vehiculate în interpretările de filosofie politică bazate pe perspectiva deschisă de către Leo Strauss (cum este, spre exemplu, „We shall have to consider whether that Enlightenment deserves its name or whether its true name is Obscuration”, din *Thoughts on Machiavelli*). În capitolul *Dreptul natural și istoria* Goian discută cartea omonimă a lui Strauss explorând tema generoasă a naturii umane și a modului în care se reflectă aceasta în dreptul natural, precum și perspectiva negării dreptului natural în istor(c)ism. Urmând un filon hobbesian în filosofia politică, arată Goian, Strauss surprinde înlocuirea conceptului central al idealului clasic în filosofia politică, *politeia*, cu puterea politică, *potentia sau potestas*, pe dimensiunea „fizică” sau „legală”².

Un text al lui Leo Strauss mai puțin explorat, dar valorificat în această lucrare este *Progress or Return*, care abordează tema opoziției dintre filosofia (greacă) clasică și iudaism. Ideile dezvoltate prin acest tip de investigație sunt esențiale pentru înțelegerea atât a bazelor culturale ale civilizației europene, cât și a din ce în ce mai discutatei crize occidentale a valorilor. Filosofia se situează dincolo de cutremurările caracteristice vieții religioase, în zona unui interes pentru aflarea originilor, a realităților prime, a certitudinilor. Din acest antagonism se naște atât creativitatea, cât și criza ce caracterizează societatea occidentală. Textul este publicat în volumul lui Thomas L. Pangle, *The Rebirth of Classical Political Rationalism* (1989).

Ce este filosofia politică este și titlul unui capitol de interogare a relației dintre filosofia politică clasică

și cea modernă. Această relație este descrisă prin trei aspecte. În primul rând, ca și filosofia, filosofia politică este o căutare a cunoașterii universale și totodată o îndepărțare de opinii. În al doilea rând, și în consecință, filosofia politică trebuie deosebită de gândirea politică, aceasta dintâi refuzând opinii, convingerile sau credințele în favoarea cunoașterii. În al treilea rând, pe un filon hobbesian, la L. Strauss politicul este interpretat din perspectiva naturii umane — politicul fiind necesar deoarece, dominația asupra omului este necesară, iar aceasta, la rândul său, fiind imperativă, pentru că omul este prin natură sa rău.

De numele lui Leo Strauss se leagă în general regândirea inovatoare a filosofiei politice. Acest aspect este abordat cu atenție în capitolul nouă, *Filosofie politică și hermeneutică*. Așa cum subliniază autorul, interpretarea textului filosofic impune conștientizarea unui context dublu al „categoriilor opuse ale exotericului și ezotericului, al credințelor necesare și al credințelor adevărate, al învățământului filosofic și al învățământului pentru mulțimi, al vieții contemplative și al vieții moral-politice”³. Această complexitate, și totodată deschidere, în abordarea politicului i-a adus lui Strauss un interes paradoxal din partea ideologilor neoconservatori. Din această perspectivă a „paradoxului straussian” sunt deosebit de interesante și textele din *Excursus referitoare la Leo Strauss și Neocons*, precum și *O vizion neplatoniciană asupra elitelor politice*.

Bogatul material valorificat și prezentat în această carte este cu atât mai important cu cât, aşa cum arată și autorul, „Leo Strauss rămâne un autor prea puțin cunoscut și, aș spune, prea puțin tradus, încă, în România. Din nefericire, sunt puține traducerile din opera lui Leo Strauss în limba română și, de altfel, sunt puține cărțile lui Leo Strauss în biblioteci românești”⁴.

Autorul își îndreaptă mulțumirile spre École des Hautes Études en Sciences Sociales (ÉHÉSS) de la Paris, precum și spre Academia Regală Flamandă de Științe și Arte, alături de Universitatea Catolică din Bruxelles și în mod implicit spre Academia Română, care a făcut posibile aceste schimburi interacademice, oportunități materializate într-o lucrare de înțuită.

Henrieta Șerban

NOTE

1. Ion Goian, *Leo Strauss. Artă de a scrie / Itinerarii de lectură*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2005, p. 12.
2. *Ibidem*, p. 78–79.
3. *Ibidem*, p. 121.
4. *Ibidem*, p. 9. Autorul încadrează cu finețe problemele particulare în probleme generale, urmând

un demers profund critic necantonat în intellectualismul limitativ. Astfel el continuă: „Sunt puține cărțile de specialitate, trebuie spus, în orice domeniu și, parafrazând o vorbă cunoscută, am putea spune că, ocupăți cum sunt cărmuitorii cu integrarea în Europa, în marile biblioteci publice din România coboară noaptea”.

Giovanni Sartori

Homo videns. Imbecilizarea prin televiziune și post-gândirea, traducere din limba italiană Mihai Elin, București, Humanitas, 2005, 168 p.

Lucrarea lui Giovanni Sartori, apărută în trei ediții (1997, 1998, 1999) a trezit un larg interes și a generat reacții diferite. Pe de o parte, interesul se datorează autorului, celui care este de mult recunoscut ca fiind un analist și teoretician al politicului de mare profunzime și subtilitate, iar reacțiile, pe de altă parte, datorită temei abordate, respectiv impactul revoluției multimedia asupra naturii umane și asupra existenței noastre, implicit și asupra vieții politice actuale. Mai mult, subtitul cărții, *Imbecilizarea prin televiziune și post-gândirea*, constituie o bună motivare pentru lectură sintetizând, totodată, chiar teza centrală a cărții. În esență, această teză exprimă convingerea lui Sartori că *homo sapiens* a fost detronat de *homo videns*, că televiziunea a afectat grav dimensiunea cognitivă a omului, prin supraevaluarea rolului imaginii, în detrimentul stimulării capacitatii de a gândi și înțelege și de a opera cu simboluri și semnificații.

Analizând în cele trei capitole, 1) Primatul imaginii; 2) Opinia teledirijată; 3) Să democrația?, raportul indivizilor cu mass-media, consecințele asupra educației copiilor și tinerilor, dar și impactul negativ asupra formării opiniei publice (tot mai puțin autonomă) și asupra consolidării democrației, Giovanni Sartori nu intenționează să determine un blocaj al erek multimedia (ar fi o mare și nepermisă iluzie). Ceea ce a vizat gânditorul italian a fost să atragă atenția asupra pericolelor care amenință universul cognitiv al omenirii, în fapt ieșirea din *mundus intelligibilis* și intrarea în *mundus sensibilis* sau în epoca *post-gândirii*.

Este deja cunoscut faptul că progresul tehnologic a generat dintoadeuna temeri și reacții, deopotrivă, atât negative cât și pozitive. Spre exemplu, era industrială a fost marcată, inițial, de proteste, iar apariția tiparului a alimentat entuziasmul celor care sperau în răspândirea valorilor culturale autentice. Apariția televiziunii, deopotrivă salutată, a însemnat în vizionarea lui Sartori primatul imaginii asupra inteligibilului sau întronarea lui „a vedea fără a înțelege” (p. 25). Astfel, televiziunea, deși ar trebui să fie un alt mijloc de informare corectă și comunicare, se transformă într-un „instrument antropogenetic” prin care natura umană suportă o reală „mutație genetică”. În acest context, Sartori analizează *video-copilul*,acea săptură care absorbe imaginile, fără discernământ și care consideră cîtitul o deprinderă fără sens, devreme ce el constată că „la început a fost imaginea”. Consecințele sunt grave și incalculabile doarece sunt pericitate, deopotrivă, capacitatea de abstractizare a gândirii și disponibilitatea de a discerne adevarul de eroare, binele de rău.

Extinderea și dezvoltarea tehnologiei multimedia (televiziunea și calculatorul) reprezintă o dovadă incontestabilă a progresului în acest domeniu. Totuși, subliniază Sartori, această tehnologie nu trebuie acceptată necondiționat. În cazul televiziunii, mai ales,

există riscul pasivității (preluarea fără efort și reflectie personală a informației) și al manipulării opiniilor. În ceea ce privește „navigația cibernetică” (Internet), autorul apreciază că utilizatorul este interactiv și polivalent. Pe lângă o utilizare programatică există și una educativ-culturală, pentru acel segment interesat de cunoaștere. Astfel, se apreciază că potențialitățile Internetului sunt multiple, iar aparenta *paideia* a universului video pare a fi contrarătă de perspective de a prelua „analafabetii culturali” și de a-i trata de „malnutriția culturală” (p. 42). Cu toate acestea, Sartori nu crede că utilizarea culturală a Internetului reprezintă o alternativă salvatoare pentru „postgândirea epocii video“.

Un alt subiect important al analizei este și impactul televiziunii asupra politicului. Prin sintagmele *video-politică* și *video-democrația*, Sartori subliniază puterea politică a televiziunii și, deopotrivă, consecințele reflectate la nivelul *video-alegerilor* și al politiciei *video-plășmuite*, cu impact asupra destinului democrației. Problema esențială rezidă în slaba și incorrectă informare a indivizilor și în „teatralizarea” excesivă a politicului. Pentru aceasta, se impun măsuri urgente de accelerare a ceea ce el numește *demo-cunoaștere*, pentru a consolida *demo-puterea*. Altfel, democrația se transformă într-un sistem de guvernare în care acționează nestingherit incompetență și interesul privat și în care „autoritatea cognitivă” este marginalizată, iar *demo-puterea* este atribuită formal unui „demos golit de orice conținut” (p. 105).

În acest sens, Giovanni Sartori preia și interpretează teza lui Jean Baudrillard conform căreia, prin televiziune, „informația, în loc să transforme masa în energie, produce mai multă masă”. Mai mult, *regnum hominis* este cu certitudine amenințat, iar omul contemporan, implicit omul politic, riscă să devină „omul viță”, anunțat de Gianbattista Vico, sau omul „bolnav de gol interior” (p. 112). Intervenția este o necesitate și un imperativ și impune o „democrație competitivă și deliberativă” reală în care cetățeanul trebuie să participe activ și să uzeze de jocul benefici al „judecății critice” (p. 135).

Lucrarea *Homo videns* relevă, indiscutabil, multe aspecte reale ale existenței umane actuale, implicit politice, ca urmare a extinderii televiziunii. Este evident impactul negativ asupra educației culturale în general și asupra videodependenței care atrofiază în bloc televiziunea și nu pledează pentru o condamnare totală. Ceea ce reproseză este transformarea omului într-un consumator fără discernământ, care își extrage informația și emoția exclusiv din imagine. Televiziunea face parte din viața noastră și, în măsura în care oferă informații prompte și corecte, respectiv contribuie și la dezvoltarea orizontului spiritual (prin programe adecvate), reprezintă o necesitate și nu un pericol.

Adela Deliu

Leslie Holmes

Postcommunismul, traducere de Ramona Lupașcu, postfață de Lucian-Dumitru Dîrđală, Iași, Institutul European, 2004, 580 p.

Autor a numeroase lucrări de referință ce viziază sistemele comuniste și postcomuniste, precum *The Policy Process in Communist States* (1981), *Politics in the Communist World* (1986), *The End of Communist Power* (1993), coautor al altor lucrări alături de specialiști consacrați, în prezent director al Contemporary Europe Research Center la University of Melbourne, Australia, Leslie Holmes prezintă în lucrarea de față o imagine amplă asupra apariției și evoluției postcomunismului. Cercetarea sa vizează țările postcomuniste din Europa de Est și fosta Uniune Sovietică. Ca teoretician al postcomunismului, autorul se concentrează cu precădere asupra problemelor politice ale postcomunismului din țările analizate, în perioada 1989–1995, realizând totodată și o abordare comparativă.

Partea I a lucrării se constituie într-o analiză a comunismului și postcomunismului ca teorii și fenomene și este structurată pe două capitole. Pentru că „nu există o ideologie distinctă, identificabilă imediat și suficient de precisă a postcomunismului”, fenomene datează din 1989 și se află încă în stadiul de cristalizare la momentul primei editări (*Post-communism. An introduction*, 1997), în încercarea de a conceptualiza postcomunismul, autorul recurge atât la studierea practicilor țărilor care au fost anterior comuniste, cât și la depistarea valorilor, atitudinilor și orientărilor acelora care trăiau în țările identificate ca postcomuniste. Pe de altă parte, autorul a trecut la examinarea contextului general în care a apărut postcomunismul și natura acestuia. Drept urmare, în încercarea de a înțelege semnificația postcomunismului, autorul identifică mai întâi elementele împotriva cărora reacționează acesta, inclusiv în demersul său scurte observații privitoare la teoria și practica comunismului. Aceasta porneste de la premisa că postcomunismul ar trebui înțeles mai degrabă ca „o respingere a sistemului de tip communist”, decât ca „o adoptare clară a unui sistem alternativ”. Prin urmare, ar trebui analizat ce înseamnă comunismul ca sistem al puterii în practică. Pentru aceasta, autorul realizează o comparație între împrejurările din „comunismul târziu” (anii '80 în general) și din „postcomunismul timpuriu”. În concepția lui Holmes, o primă definiție a postcomunismului ar putea fi: „orice urmează după un sistem comunist se numește postcomunism” (p. 37). Perfectionând definiția, „postcomunismul se dezvoltă din comunism pe măsura practicării sale și constituie produsul revoluțiilor anticomuniste, ale *dublei respingeri*, din 1989–1991” (p. 37). După ce stabilește ceea ce a fost respins de aceste revoluții (în spate, dominația externă care în majoritatea cazurilor venise din partea URSS și comunismul ca sistem al puterii), autorul creează o imagine generală, de ansamblu asupra postcomunismului, ca fenomen care

s-a manifestat la fel în toate țările est-europene și în cele din fosta Uniune Sovietică. Plecând de la aceste observații, autorul creaază un model cu 14 variabile al postcomunismului, care face posibilă deosebirea țărilor postcomuniste de alte țări cu care ar părea că se asemănă. Acest model se bazează pe identificarea și examinarea acestor factori specifici și comuni statelor postcomuniste, cum ar fi: „moștenirea comună în planul cultural-politic, încercările de a realiza tranziția și contextul global în care au avut loc asemenea încercări” (p. 40). Dintre caracteristicile comune (variabilele) ale postcomunismului, formulate de autor, care în practică interacționează și se află în interdependență, reținem: afirmarea independenței și ascensiunea naționalismului, absența aproape totală a unei culturi a compromisului, mari așteptări din partea liderilor, neîncrederea în instituțiile politice, un vid ideologic, confuzia morală, sentimentul de insecuritate, probleme ale legitimării etc. Lucrarea continuă cu o evaluare succintă și critică cu privire la analizele unor politologi consacrați, asupra faptelor care au dus la izbucnirea revoluțiilor din 1989–1990. Printre abordările/teoriile formulate de către aceștia, referitoare la colapsul puterii comuniste, reținem: „factorul Gorbaciov”, eșecul economic, rolul forțelor de opozиie, competiția cu Occidentul, corectivul marxist, supraintinderea imperială.

Partea a II-a, *Tranziția spre postcomunism*, analizează în primul rând etapele prăbușirii puterii comuniste în fiecare țară — oferind o scurtă istorie a țării atât dinainte, cât și din timpul comunismului, precum și a cauzelor care au dus la izbucnirea revoluțiilor; în al doilea rând, apariția postcomunismului în fiecare țară — determinând momentul în care fiecare stat a trecut la postcomunism; și în al treilea rând, realizează un tablou comparativ al tranzitiei pe considerentul că instalarea acestui nou fenomen a variat într-o oarecare măsură de la o țară la alta. O primă secțiune este consagrată aşadar etapizării istorice a statelor Europei de Est, fiind analizate mai întâi statele Europei Est-Centrale/Triunghiul de la Vișegrad (Ungaria, Polonia și Cehoslovacia) fără RDG, urmate de statele balcanice (România, Bulgaria și Iugoslavia) fără Albania. Autorul consideră că tranzitia dinspre comunism a acestora din urmă a fost mai îndelungată și mai complexă decât în statele din Europa Est-Centrală. Acest lucru s-a datorat în special diferențelor din punct de vedere al istoriei, culturii și nivelului lor de dezvoltare economică. Cu privire la România, autorul consemnează: „colapsul comunismului a fost mai dramatic și mai rapid, implicând masele într-un mod mai direct decât în majoritatea celorlalte țări” (p. 140) și „un aspect sub care revoluția anticomunistă română se deosebește de celelalte din Europa de Est este cel apreciat în ter-

menii gradului de violență implicată" (p. 141). Un amplu capitol este dedicat istoriei politice a URSS-ului, care înainte de 1991 includea 15 republici și a cărui tranziție spre postcomunism a durat mai mult și a înregistrat ritmuri diferite în fiecare țară. De asemenea, autorul mai consemnează cum statele asiatice — precum Cambodgia, Mongolia și Yemenu de Sud — au fost afectate de starea de spirit anticomunistă și s-au îndreptat către postcomunism cam în același timp cu fostele state comuniste din Europa. În schimb, au existat și alte state asiaticе care au „evitat” tranziția și pe care autorul le cataloghează drept *supraviețuitori*. Referitor la *supraviețuitori* — este vorba aici despre China, Coreea de Nord, Laos, Vietnam și Cuba, țări care se află încă sub control comunista — autorul se concentrează cu precădere asupra Chinei și a Cubei. Dintre o perspectivă comparativă, pe baza exemplelor de tranziție oferite de țările europene foste comuniste analizate, autorul sugerează un model de tranziție de la puterea comunista la postcomunism, care cuprinde opt etape distincte: criza conducerii, discuțiile între autorității și forțele de opoziție, pierderea rolului conducător de către partidul comunista, legalizarea partidelor de opoziție, schimbarea denumirii partidului comunista, organizarea de alegeri parlamentare concurențiale, schimbarea denumirii statului, adoptarea unei noi constituții sau modificarea celei vechi.

Postcomunismul timpuriu se intitulează cea de-a III-a parte a lucrării și tratează aspectele politice, economice și sociale ale țărilor postcomuniste, precum și relațiile lor cu statele occidentale. O primă secțiune este dedicată naturii *politicii instituționale*, atât în comunismul târziu, cât și în postcomunismul timpuriu, dezbatând teme precum: alegeri legislative și prezidențiale, alegeri ale altor organe de stat, constituții și constituționalism. Referitor la *economia în postcomunism*, autorul remarcă faptul că, tranziția în acest domeniu a fost mult mai îndelungată și mai complexă decât în organizarea politică, diferența esențială între economia capitalistă și cea comunista referindu-se nu atât la proprietatea asupra mijloacelor de producție, cât la organizarea economiei. Principalele teme sunt: privatizarea, extinderea creditelor bancare, restituirea proprietății, vânzările directe între cetățeni. Următorul capitol al acestei părți este consacrat examinării realizărilor și problemelor în cadrul sistemelor comunista și postcomunistă, cu privire la *politice sociale*, în domeniul ca: asistență medicală, pensii și sănătate, ocupare și șomaj, locuințe, educație. De asemenea, autorul este preocupat și de *problemele de gen* ale politicilor sociale, aducând în discuție poziția și problemele speciale ale femeilor (forță de muncă, reprezentare politică, nașterea copiilor), atât în era comunista cât și în cea postcomunistă. Demersul lui Holmes continuă cu aspecte ale politicilor extraînstituționale, mai exact, examinează conceptul de *societate*

civilă, apariția și rolul mișcărilor sociale; analizează naționalismul și politica etnică. Așa cum ne-a obișnuit, capitolul este structurat astfel încât să evidențieze asemănările și deosebirile între perioada comunista și cea postcomunistă. Dacă până aici autorul s-a concentrat cu precădere asupra evoluțiilor interne din statele postcomuniste, în continuare, pe fundalul intensificării și interacțiunii dintre state și globalizare, autorul propune o analiză a contextului internațional în care funcționează aceste state. Acest nou capitol examinează motivele și modurile în care s-au desfășurat vechile *angajamente*, precum și pe cele pe care le-au înlocuit, fiind bine sătul faptul că URSS și-a exercitat influența și controlul în diverse moduri asupra majorității statelor comuniste din Europa de Est în politică și ideologie, afaceri militare și strategice, economie și comerț. Urmează o analiză a acestor trei domenii în contextul postcomunismului. Referitor la această problematică, autorul precizează faptul că în perioada comunista, „sistemele interne și relațiile internaționale (din cadrul blocului sovietic) au fost relativ autoritariste, ierarhice, simple și stabile”, în schimb, „sistemele postcomuniste sunt mai pluraliste, mai egalitare, mai complexe și mai instabile” (p. 478). Atât scena internă, cât și relațiile internaționale nu se află doar într-o continuă transformare, ci și în contradicție. Statele postcomuniste europene caută astăzi relații mai apropiate cu țări occidentale și blocuri puternice, cum ar fi Germania, Uniunea Europeană, NATO, în același timp însă, sunt hotărâte să-și mențină independența câștigată.

Lucrarea se încheie cu *Concluziile* autorului care reprezintă o evaluare de ansamblu asupra postcomunismului (timpuriu) până la momentul scrierii acestei lucrări. Bilanțul postcomunismului în statele est-europene, în concepția autorului, ar fi următorul: instituții politice cristalizate, realizări economice considerabile, industrie modernizată, progrese spre NATO și UE. În cele din urmă, autorul face scurte previziuni speculative asupra viitorului postcomunismului. Ca viitoare scenarii posibile ale postcomunismului reținem: „a devenit ca Occidentul” — este imaginea care redă o țară postcomunistă transformată treptat într-o democrație pluralistă stabilă, cu o cultură democratică bine consolidată (țări ca Polonia, Republica Cehă, Ungaria sau Slovenia, erau în 1995 mai aproape de acest scenariu decât celelalte state postcomuniste); „un sistem autoritar” — cum ar fi naționalismul sau populismul (postcomunismul a demonstrat deja că, de obicei, există o legătură foarte strânsă între aceste două forme de autoritarism, diferențele posibile între aceste forme fiind modurile în care acestea apar și abordarea lor privind economia, iar ca exemple concrete, autorul notează că în 1995 majoritatea statelor central-asiatice se îndreptau către un astfel de scenariu); „cel al unei tranziții pe termen lung” — în care guvernele se schimbă cu o

freqvență foarte mare și încearcă mereu să schimbe direcția (un exemplu în acest sens la începutul anului 1996 îl reprezinta Rusia, care se afla într-o confuzie continuă); și în final, un scenariu care nu poate fi prevăzut și descris deoarece nu se incadrează exact în niciuna dintre categoriile existente. În schimb, autorul distinge factorii care ar putea fi implicați în determinarea scenariului adoptat de un stat postcomunist — cultura politică, calitatea conducerii, climatul economic internațional, performanța economică — menționând că scenariile schițate mai sus, nu se exclud reciproc, ci este posibil ca o anumită țară să oscileze între aceste categorii în timp.

În *Postfața* sa, Lucian-Dumitru Dîrdălă apreciază: „Lucrarea lui Leslie Holmes sugerează o încrădere temperată în șansa oamenilor din fostele state comuniste de a trăi în democrație sau, dacă aşa ceva nu este (încă) posibil, în *ierarhii decente* — sisteme nedemocratice în care există un nivel redus de coerență și un anumit grad de consultare între guvernani și guvernați“ (p. 575). Chiar și după 15 ani de la apariția postcomunismului, acesta rămâne un subiect relevant pentru cercetările de politică comparată.

Sanda Cincă

Michel Pastoureau

O istorie simbolică a Evului Mediu occidental, traducere din franceză de Em. Galaicu-Păun, Editura Cartier, 2004, 501 p.

Pentru cei interesați de domeniul simbolicii lucrarea constituie un prilej de reală bucurie intelectuală. Intenția autorului a fost de a contribui prin cea mai recentă dintre cărțile sale (publicată în 2004 de Editura Seuil) — ca și prin cele care l-au consacrat drept „cel mai important specialist pe plan internațional“ în istoria culorilor și în istoria picturii (*Figures romanes*, 2001; *Bleu. Histoire d'une couleur*, 2000; *Jésus chez le teinturier. Couleur et teintures dans l'Occident médiéval*, 1998) și drept cercetător de referință al heraldicii (*Traité d'héraldique*, 1993; *Figures de l'héraldique*, 1996; *Les Emblèmes de la France*, 1998; *Uniformes*, 2002, în colaborare cu James Startt) și al istoriei animalelor, bestiarului și zoologiei (*Les Animaux célèbres*, 2001) —, la cristalizarea unei discipline „aflată pe punctul de a se naște: istoria simbolică“. În acest scop coordonatele principale ale demersului susținut în lucrare au vizat nuanțări conceptuale, circumscrierea domeniilor „în care simbolurile se exprimă cu predilecție“, conturarea „principalelor modalități de funcționare și a nivelurilor de semnificație“ ale simbolurilor și deschiderea direcțiilor relevante pentru cercetarea viitoare (p. 11). Acest demers, ca și exigentele metodologice pe care Michel Pastoureau le asumă într-o manieră analoagă rigorigii analitice, au menirea de a prezenta simbolul în cultura medievală ca exponent al „primului instrumentar mintal“ exprimat „prin multipli vectori“, situat la diferențe niveluri de sens și vizând toate domeniile vieții intelectuale, sociale, morale și religioase. În mod special autorul a fost preocupat de cuprinderea proprietăților esențiale ale simbolului (cele care fac ca el să fie „pus în aplicare“ și să fie „eficient“) și a dimensiunilor sale afective, estetice, poetice, onirice. Caracterul ambiguu, polivalent, proteiform al simbolului, vastitatea cîmpurilor sale de

acțiune, diversitatea și supletea modurilor sale de intervenție, așa cum ne previne autorul, fac din cercetarea lui o întreprindere dificilă, adesea anacronică, chiar contraproductivă și compromițătoare în cazul lucrărilor de popularizare de calitate mediocră, a celor compilative și ezoterizante ce „jonglănd cu timpul și spațiul și amestecând într-un galimatias mai mult sau mai puțin comercial cavaleria, alchimia, heraldica, ungerea regilor, arta romană, săntierile catedralelor, cruciadele, templierei, catarii, fecioarele negre, Sfântul Graal etc.“ ajung să facă „un rău considerabil subiectelor în cauză“ și să deturneze „citariori și cercetătorii ce aspiră la problematice ambițioase de la cercetarea simbolului“ (p. 9).

Pentru caracterizarea simbolului medieval autorul propune procedeele etimologice („speculații de tip etimologic“), modalitățile de gădire analogică, procedeele semiologice (îndeosebi procedeul distanțării, cel al părții, cel al înlănrării unor extreme) și modalitățile de intervenție și exceleză în explicitarea și ilustrarea lor. De pildă, în sfera „fragilelor jonglerii verbale“, etimologiei sau „adevărului cuvintelor“ ce explică „un număr impresionant de credințe, imagini, sisteme și comportamente simbolice“, „nucul trece drept malefic“ intrucât în latină *nux* este atașat verbului ce semnifică „a face rău“, *nocere*, ca urmare nucul e un copac vătămător: nu trebuie să adormi sub coroana lui, după cum mărul — *malus* — evocă răul și, datorită numelui, a devenit treptat „în tradiție și în imagini, pomul cu fructul opriț, cauză a Căderii și a păcatului originar“ (p. 12). Aidoma, numele proprii anunță viitorul persoanei, „întrețin raporturi strânse cu destinul celor care le poartă“, „dau sens vieții“ și, ca urmare, cunoașterea naturii profunde a celui care-l poartă. De pildă, Sfânta Veronica, „cazul-limită“, își

datorează existența celor două cuvinte latine: *vera icona* ce desemnează Sfântul Chip, adevărata imagine a Mântuitorului imprimată pe giulgiu.

Dincolo de etimologie, analogia este considerată capabilă să stabilească o legătură între ceva aparent și ceva ascuns, între ceea ce este prezent în lumea cotidiană și ceea ce aparține adevărurilor eterne ale lumii superioare, între material și imaterial, între obiectul semnificant și lucru semnificat. Utilizarea „modalităților de intervenție“ reflectă, după Pastoureau, faptul că în simbolica medievală nimic nu funcționăza în afara contextului, că elementele semnificante (animale, culori, numere etc.) nu au, aidomă cuvintelor, „nici un sens în ele însele, ci doar în întrebunțare“ (p. 22). În această optică, ambiguitatea și ambiguitatea simbolurilor este păstrată prin acordarea priorității modalităților de intervenție față de codurile de semnificație. Astfel, „rosul nu este atât culoarea care semnifică pasiunea sau păcatul, cât culoarea care intervine în mod violent (în bine sau în rău); verdele, culoarea ce semnifică ruptura, dezordonarea, apoi refinoarea; albastrul, culoarea care calmăză sau stabilizează; galbenul, culoarea care excita sau încalcă legile“ (p. 22), în timp ce negrul este „o culoare onestă“, „morală“, ce transgresează „stridență“ și „necuvînțioasa diversitate de culori“ (p. 179). Tot subsumat rolului modalităților de intervenție, autorul formulează alte teze ce reflectă nu doar originalitatea, ci și finețea și rafinamentul demersului său. Una dintre ele susține că prin folosirea modalităților de intervenție construcțiile simbolice medievale, în totalitatea relațiilor pe care diversele elemente le înnoadă, sunt înțelese ca fiind mai bogate în semnificații decât suina semnificațiilor și că, spre deosebire de „repertoriul gramatical al echivalențelor și semnificațiilor“, practicile simbolice nu sunt separate de faptele de sensibilitate. Doar printre astfel de folosire devine relevant că „în lumea simbolurilor, a sugera este adeseori mai important decât a spune, a simți decât a înțelege, a evoca decât a demonstra“

(p. 24). Conform unei alte teze, simbolica medievală, prin axele mari specifice primelor 5–6 secole de creștinism, reprezintă rezultatul fuziunii, suprapunerii într-o multitudine de straturi și întrepărtindării de-a lungul secolelor a mai multor sisteme de valori și forme de sensibilitate anterioare: al Bibliei, predominant, al culturii greco-romane și al lumii barbare (celtice, germanice, scandinave). În acest sens Pastoureau susține o simbolică medievală culturală, raportată la societate, la desfășurarea istoriei și la „contextul precis“, ca revers la o simbolică transculturală sprijinită pe arhetipuri și adevăruri universale.

Domeniile cárora le este aplicată această funcționare a simbolicii culturale sunt circumscrise, în principal, la regnul animal (cap. *Procesele animalelor. O justiție exemplară?*; *Consacrarea leului. Cum besniul medieval s-a ales cu un rege; Vânătoarea de mistrej. De la vânătolul regal la animalul impur: istoria unei devalorizări*), regnul vegetal (cap. *Pentru o istorie simbolică a materialelor; Jaloane pentru o istorie medievală a florii de crin*), culoare (cap. *Este oare posibilă o istorie a culorilor?*; *Biserica și culoarea de la origini până la Reformă; Boianii medievali. Istoria unei meserii reprobate; Omul roșu. Iconografia medievală a lui Iuda*), emblemă (cap. *Apariția sennelor. De la identitatea individuală la identitatea de familie; De la steme la Drapel. Geneza medievală a eblemelor naționale*), joc (cap. *Sosirea jocului de sah în Occident. Istoria unei aculturări dificele; Jocul de-a regele Arthur. Antropozimii literară și ideologică cavalerescă*).

Istoria culturală a simbolurilor în vizuinea lui Michel Pastoureau, aproape complementară unei istorii arhetipale, se relevă, într-o manieră captivantă și cuceritoare, ca expresie a „etapelor istoriei în mișcare a cunoștințelor“, ca expresie a imaginărilui colectiv care, afectiv și oniric, „înce întotdeauna de realitate“, „constituie o realitate“ și „nu poate fi fixat o dată pentru totdeauna“.

Gabriela Tănăsescu

Dan Dungaciu

Moldova ante portas, București, Editura Tritonic, 2005, 320 p.

Cercetător principal la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, Dan Dungaciu deține și titlul de conferențiar universitar la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială Universității București. A studiat și a colaborat cu numeroase instituții de elită occidentale: Fernand Braudel Institute (SUA), Max Weber Center for Advanced Cultural and Social Study (Germania), Law, Economics and Political Sciences' School of Athens, Central European University (Ungaria), Department of Social Sciences Anglia Polytechnic University (Marea Britanie), Institute für

Wissenschaften vom Menschen (Austria), Max Plank Institute for Social Anthropology (Germania).

Printre lucrările care l-au făcut cunoscut se numără *Sociologia și geopolitica frontierei* (coautor), Editura Floarea Albastră, București, 1995, *Istoria sociologiei. Teorii contemporane* (coautor), Centrul de Geopolitică al Universității București, Editura Universității București, 2002, *Elita interbelică. Sociologia românească în context contemporan*, Editura Mica Valahie, București, 2003, *Națiunea și provocările (post)modernității*, Editura Tritonic, București 2004.

Membru al mai multor asociații și fundații în domeniu, autorul este și laureat al premiului Dimitrie Gusti pentru sociologie al Academiei Române (1995) și al Premiului Internațional pentru Sociologie din Istanbul (2001).

Titlul lucrării de față, *Moldova ante portas!*, după celebrul strigăt *Hanibal ante portas!*, i-a fost sugerat autorului chiar de către analiștii occidentali în 2004 care și-au dat seama brusc de faptul că extinderea spre Est a Uniunii Europene aduce la frontieră Europei spații care nu trezeau nici un interes politicienilor și locuitorilor de rând ai Comunității, printre care se numără Republica Moldova. Cartea în discuție a luat naștere chiar din provocarea „Ce se întâmplă acolo? Încotro se îndreaptă, cum și de ce, acest stat deteriorat care va ajunge, azi-mâine, la marginea spațiului euro-atlantic și va bate la porțile lui. Și ce e de făcut pentru ca strigătul teribil să se metaforizeze, discret, într-o invitație... Adresată chiar în limba română”¹.

În *Moldova ante portas*, Dan Dungaciu pornește de la premsa conform căreia drumul spre Europa al Republicii Moldova trebuie construit pe axa Chișinău-București-Bruxelles. Și acest lucru se întâmplă, nu din motive de ordin afectiv, ci din considerante de ordin (geo)politice. Strânsa colaborare între Chișinău și București este necesară și imposibil de ocolit, în eventualitatea opțiunii euro-atlantice a R. Moldova. „R. Moldova este la porțile Europei, dar este așa pentru că este la porțile României.”² Această strategie este importantă atât pentru viitorul statut în cadrul UE al celor două state românești, cât și pentru securitatea frontierei de Răsărit a NATO și a Uniunii Europene.

Ațât Bucureștiul, cât și Chișinăul realizează târziu eșecul unei relații România-R. Moldova, relație din care ambele părți, susține autorul, aveau de profitat. Lucru susținut indirect și de către președintele Vladimir Voronin într-o declarație la B.B.C. din 04.10.2005: „Lucrăm împreună [cu România, n. a.] pentru integrarea europeană a celor două țări independente și suverane și ne vom întâlni împreună în Europa unde nu mai conțează granițele”. După 15 ani de politică antiromânească, R. Moldova a acumulat numai sărăcie, izolare politică, emigratie în masă și dependență economică de Rusia și de Tiraspol. În prezent, România este membră a NATO și în curs de integrare în Uniunea Europeană, iar Moldova nu știe cât va mai avea de așteptat „la porțile Occidentului”. O reorientare a strategiei de politică externă a Moldovei este imperioasă, cu atât mai mult cu cât președintele Comitetului parlamentar mixt UE-România, membru al Partidului Popular European, Guido Podesta, a făcut anul trecut o declarație extrem de optimistă în privința șanselor R. Moldova de a intra în UE³.

Dar și România, continuă autorul, a pierdut o importantă pârghie de influență în cadrul NATO și în cel al UE prin politica sa de ocultare a relației cu R. Moldova.

Autorul realizează o analiză sistematică a acestui eșec bilateral, sistematizând vastul material pe două axe teoretice: 1. importanța și prestația *elitelor* din regiune în procesele discutate în carte; 2. impactul asupra celor două state românești a fenomenului de *înaintare a frontierelor euro-atlantice spre Est*, cu alte cuvinte, contextul în care elitele din regiune au acționat și acționează în continuare.

În ceea ce privește problematica elitelor, Dan Dungaciu reproșează gândirea *conspiracyist-deterministă* care a dominat lumea academică și cea politică de la București și Chișinău. Anume ideea existenței unei „întelegeri” din partea guvernelor occidentale care ar fi impiedicat sistematic unirea sau apropierea dintre cele două state românești. Din analiza pozițiilor mai mult sau mai puțin oficiale occidentale, autorul demonstrează că perspectiva menționată nu are acoperire în realitatea politică și geopolitică. Astfel, este invocată declarația prim-ministrului britanic Margaret Thatcher din „Le Figaro” în 29 august 1990: „Din discuțiile mele cu Gorbaciov am reținut că principală sa preocupare era să mențină integritatea teritorială a Uniunii Sovietice [...] N-am putut decât să exclam: «Dar țările Baltice și Moldova nu aparțin Uniunii Sovietice!» [...] Noi, occidentalii, trebuie să favorizăm buna incluziune a republicitelor; ele trebuie să fie libere [...]. Declarația nu a fost întâmplătoare, cu două luni în urmă se dădea publicitatea Declarăția de la Chișinău a Conferinței Internaționale *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia*, în cadrul căreia pactul și protocolul său adițional secret erau considerate nule *ab initio* și era subliniată „necessitatea eliminării consecințelor acestora”. La eveniment au participat istorici și experți de la universități și institute de prestigiu din București, Chișinău, Moscova, Washington, Londra și Tel-Aviv. În aceeași zi, 28 iunie 1991, Senatul Statelor Unite vota o rezoluție prin care se recomanda guvernului american: 1. să sprijine dreptul la autodeterminare al populației din Basarabia și Bucovina de Nord; 2. să sprijine un eventual demers pașnic al guvernului R. Moldova, în sensul reunificării Basarabiei și a nordului Bucovinei cu România.

România nu a fructificat momentul crucial în care își putea reface granițele stabilite prin Tratatul de pace de la Paris din 1920. În schimb, atât analiștii occidentali, cât și politicieni de marcă din Republica Moldova au rămas stupefați în fața semnării Tratatului de colaborare, bună vecinătate și prietenie între România și URSS de către Ion Iliescu și Mihail Gorbaciov, la Moscova, 5 aprilie 1991.

Autorul nu acreditează ideea conform căreia toată comunitatea politică ar fi sprijinită unirea dintre R. Moldova și România. Miza teoretică este altă, anume rolul *elitelor* și al *proiectului elitelor* într-o schimbare politică majoră. Desigur, circumstanțele nu pot fi neglijate, dar „o situație este definită *post-festum* drept favorabilă numai atunci când la data comiterii ei au existat actorii capabili să o facă să se vizualizeze (contureze istoric) astfel — să o fructifice

adică⁴. Or, atât la Bucureşti, cât şi la Chişinău nu au existat elitele capabile să fructifice contextul istoric. În lipsa acţiunii coerente a elitelor, nu putem spune dacă un context a fost favorabil sau nu reunificării celor două state.

Al doilea pilon teoretic al cărţii vizează cadrul în care elitele s-au manifestat atât la Bucureşti, cât şi la Chişinău, anume *înaintarea frontierelor euro-atlantice spre Răsărit* și implicaţiile extinderii NATO spre Asia Centrală, R. Moldova şi Marea Neagră fiind, în prezent, din perspectiva geopolitică, un *spaţiu de frontieră euro-atlantică*.

Volumul este structurat pe patru teme: Partea I este dedicată dosarului integrării euro-atlantice, Partea a II-a dosarului identitar⁵, Partea a III-a, dosarului Mitropoliei Basarabiei⁶, Partea a IV-a, dosarului transnistrean⁷. Ultima parte, *Geopolitică şi securitate la Marea Neagră*⁸, este dedicată relaţiei dintre Bucureşti şi Chişinău, ţinând cont de evoluţia politică din „Zona extinsă a Mării Negre”, autorul rediscutând pe larg proiectul unei strategii coerente a României în regiune.

Alexandra Vasile

NOTE

1. Dan Dungaciu, *Moldova ante portas*, Bucureşti, Editura Tritonic, 2005, p. 7.
2. *Ibidem*, p. 9.
3. *Ibidem*, p. 9, „Adevărul“, oct. 2005.
4. *Op. cit.*, p. 14–15.
5. *Ibidem*, p. 23.
6. *Ibidem*, p. 78.
7. *Ibidem*, p. 150.
8. *Ibidem*, p. 272, „Ziua“, 30 noiembrie 2005.